

Mile Budak

PRIVOR

Objavljujemo prvu, od dvije priče iz knjige *Privor* koja je objavljena 1941. godine u Drugom kolu Biblioteke lijepe knjige, Kolo II,; Suvremeni hrvatski pisci Mala knjižnica. Urednik Zlatko Milković. Knjigu veličine 7,5 x 11 cm izdala je Naklada BE-L-KA, Zagreb, a tisak je Građanske tiskare Zagreb.

---

1. internetsko izdanje
Gospić, 2. veljače 2018.

e-biblioteka Lykos Ličkih novina, knjiga 22

Izdavač
Lika press Gospić

Za izdavača i urednik
Marko Čuljat

ISBN 978-953-7394-34-9

Tiskano izdanje
BE-L-KA, Zagreb 1941.

I.

Nebo je bilo oblačno, tmurno i mrko. Gdjekad su se pokazali obrisi sunčanog kruga koji se je već naginjao k zapadu. Sve je bilo tajanstveno, sveto i mirno, tek bi se tu i tamo čuo cvrkut prestrašenih ptica, pucketanje grana ili čobaninov glas:

-Na, peronja, na!

I opet mir. Onda lijeno, pospano lajanje tornih pasa, pa opet mir.

- Na, kitonja; na, peronja! - čulo se od časa do časa sa raznih strana. podvelebitskih guštara, ispremiješano sa zveketom bronza i zvonova.

Marija je sjedila uz cestu kraj velike vatre i plela. Bilo je već studeno. Kasna jesen. Svaki bi čas ustala o pogledala, gdje su joj goveda.

- Na, zekonja, na. Kuda ćeš ?!

Dalje je plela i nešto pjevuckala. Bila je izrasla, pristala djevojka od osamnaest godina. Obrazi su joj puni, a grudi razvijene i zaobljene. Sve je na njoj pucalo od zdravlja i krvi.

- Na vinota, na!

Pletivo je stavila kraj sebe, ruke čvrsto stisla u krilo i nešto mislila. Dugo je tako mislila, dok je ne prenu škripanje natovarenih kola.

- Ije, bećar! - čuo se hrapav glas.

Čim su joj se malo približili, poznala je po velikim bronzama i po korijaškom odijelu da su gospićani. Bilo je desetak, dvanaest kola, natovarenih krumpirom, repom, jabukama, crvenom repom i drugim povrćem. Sve je to za Zadar, a otud onda voze vino, ulje, smokve i rakiju. Konji su polako i teško micala noge, kao da iza svakog čvrstog udarca kopitom malko upočivaju kola su škripala kao da će se satrti, a kirijaši su išli kraj njih, pljuckajući, pušeći lule i dovikujući jedan drugom kratke upute i odgovore. Svi su se dobro umotali. Na njima sukneni breveneci, trostruka obuča, kožuh, haljinac i velika sura kabanica, a oko vrata nekoliko puta omotanuski i dugi vuneni muški rubac.

- Pomešće nas noćas u Kraljici.

- i Ja se bojim. Eto mećave.

- Samo što nije udarila.

- Ije, vranac, ne oteži!

- Ne ćeš živ preko Velebita.

- Nego, ako ne bude bure, biće dobro!

- Ne treba ti, brate ni Boga moliti. Evo je već.

Granje se drveća već počelo žestoko savijati pod udarcima bure, kojisu bili sve žešći i žešći.

- Pogubićemo glave

-Samo da nam je uteći pod Prag!

- Ije, bećar! - Da je na Halan, ko da bi i pod Prag!

- Zlo i naopako.

- Ne će mi konji izvući na Velebit - reče najmlađi između njih. Zvali su ga Lukom.

- Tražićemo privor.

- E, Bože, daj ga ti sad ovdje! - Ilje, bećar, ne ljeni se gade! - Da sam znao, da će ovako biti, bio bih uzeo dole u S. Roku. Sad je kasno.

- Možda tko naleti.

Marija je plela i svaki čas pogledavala prema kirijašima. Blago se bilo podalje razišlo, a Marijin otac Jerko stajao je na putu kraj ceste uz kola, koja su bila nakrcana drvima.

- Hajde Marija, dovedi konje da idem.

- Još je sunce dosta visoko. Neka te.

- Morao bih se žuriti.

- Da - bi. Hajde se još ogrij, pa ću onda i ja goniti goveda.

Jerko priđe k njoj i sjede kraj vatre, pruživši ruke daleko naprvo i vrteći ih na plamenu.

- Bogme će noćas zec tražiti mater.

- Biće ledeno.

- E, ne boj se.

Opet su šutjeli. Jerko je gledao kako se kirijaši k njim primiču polako, stopu za stopom i šutio, pogledavajući svaki čas u nebo i na istočnu stranu Velebita.

- Platiće glavom - reče ko sam za sebe.

- Ko?

- Kirijaši. Eto mećave ko iz rukava, a oni sporo miču.

- I bura će gadna.

- E neće dobro proći. Vrag je ići kroz Kraljicu po ovakvom vremenu i po danu, a kamo li u noć.

- Mogu noćiti na Halanu.

- Ne će valjda ugnati vozove i konje k lugarici u sobu.
 - U štalu.
 - Šta je onaj kočak za toliko blago! Ne bluni.
 Ije, bečar, ja! - vikao je mladi kirijaš Luka, pucketao kandžijom i drmao uzdama, a bečar i lisac sporo odmicali. Svaki su čas zastajkivali pod teškim vozom i ogledavali se kao da od nekog očekuju pomoć. Teško su otpuhivali, razvalivši na široko nozdrve.
 - Ije, lisac, vrag ti koži!
 Lisicu se skupa sastajale prednje i zadnje noge, nategla rebra i nadimali se bokovi.
 - Ne će izvući.
 - I ja se bojim.
 - Ma ne bi ih vile iznijele do međe, pa da je i ljepše.
 Kad su došli blizu Marije i Jerka, prvi konji sami stadoše, a drugi za njima.
 - Eha! - vikali su kirijaši više od običaja nego od nužde.
 - Hvaljen Isus, pobratime!
 - Na vijeke, junaci! Je li teško? - odvrati Jerko.
 - Po vražiju. A vrijeme kiselo - reče najstariji.
 - Snijeg će. Samo što nije - govorio Jerko ko za sebe, dok je Marija sve brže i brže plela, kao da nikog kraj nje nema.
 A šta vi, vi ljudi ne noćiste dolje kod Tomiše?
 - Ma - ko, bilo nam prerano.
 - E, brate, vražji je posao uzeti ovakvu noć na glavu pa da je i kuda drugamo, a ne kroz Kraljicu.
 - Ja ne ću moći izaći - javi se Luka.
 Govorio je tanko kao djevojka. Marija ga je pogledala, malko pocrveni i nastavi posao.
 - A jer ne ćeš izići? Jesu li ti konji slabi? - upita Jerko.
 - Baš i nijesu slabi. al mrcine, vuk ih ujeo.
 - Na oko lijepo blago - reče Jerko i priđe konjima. Malko ih potrepta rukom, uhvati dešnjaka za vilice i zagleda mu se u zube.
 - Još mlad konj.
 Al je odviše vlaš. Slabo kreće i ne bi ga strijele Božije nagnale, da išta vuče, kad ga smeta bura ili vjetar.
 - To je zlo. Onda ne mariš uz brdo. Vрати se u Sv. Rok.
 - Ma vraćao se vala, pa oba crkla. Nego bi li ti meni striče, mogao dati privor?
 - A ... ne znam - reče Jerko i počea se po zatiljku,
 - Ako imaš konje, daj jednog, ako znaš, što je Bog.
 - Ma evo konja ovdje, al ne znam - - Natrpao sam drva, da vozim kući.
 - Možeš niz brdo i na jednom.
 - Ja ne znam.
 - Nije to, moji ljudi, lako dati svoje blago i svoje dijete po ovakvom vremenu.
 - Ne će im, ja, ako Bog da, ništa biti.
 - E vrag je Kraljica, odnio je - reče Jerko, češkajući se po potiljku. - Nego, najbolje će biti, da se vratite poda stranu.
 - Aja! - javi se najstariji kirijaš Ive - Ne vraćali se sada, pa kud puklo da puklo.
 - Izgubićete glave.
 - I drugi su po ovakvome išli, pa im ništa nije bilo.
 - Ne puštaj me striče, tako - molio ga Luka.
 - Ja živ ne znam, što bih učinio. - Pomešće mi dijete.
 - Taka cura, pa se boji studeni!
 - Ne bojim se ja, a nije mi ni prvi put ozepsti, al će udariti mećava, pa ne ću moći natrag.
 - Pa hajde ti, striče - reče mu neki od kirijaša.
 - Da, moji ljudi! Ne mogu ja po ovakvome ni u štalu, a kamo li kud dalje. Dok sam bio mlad, nije mi se otimalo. Sad više ne mogu, a sin mi je u vražijoj sreći, pa sve spalo na ovo dijete.
 - A gdje ti je sin?
 - U vragu, sačuvaj ga, Bože - reče Jerko ljutito.
 - Je li u Americi?!
 - A da, vrag je čemerio. Pozoba nam ljude.
 - E ... djevojko, sreće ti - govorio joj Luka.
 Marija ga pogleda onako ispod oka. Svidio joj se i bilo joj ga žao. Zna ona, kako je s vozom ići preko Velebita u ovo doba godine.
 - Eto, ići ću, ako reče čaća.
 - Hajde! - reče Jerko. - Ako odeš, poginuće i čovjek i blago. Neće ti ništa biti.

- Ma, šta bi joj, ja, bilo? Taka cura!
 - E ne fali! Nijesam ni ja od kamena. Al eto, ići ću. Veća sam i češće tako, pa mi nije ništa bilo. Jerko joj je dao svoju dugu suru kabanicu i upregnuo konja pod Lukina kola za trećaka.
 - Marija, rano, vrati se s Halana kući.
 - Hoću, hoću - reče ona veselo, izgledajući na dlaku kao i ostali kirijaši, samo što su oni imali kape, a ona veliki vuneni rubac. Kabanica joj je sezala do pete, pa bi rekao da je lijep, crven i srednjeg stasa momak metnuo od komedije rubac na glavu.
 - A ne bi ona mogla s nama dio pod Prag?
 - Ne treba, brate. Od međe ćeš lako sam.
 - Da lako! Kad dešnjaka ne bi ni Bog nagnao samo da kola drži, a kamo li da vuče, kad je bura i nevrijeme. A toga eto.
 - Ma ja ne znam - govorio je Jerko i češao se po zatiljku.
 - Jer onda mi ne treba ni do Halana - nastavljaio je Luka.
 - A nu. Ako nije druge, pa nek ide. Hoćeš li, Marija?
 - Hoću. Al onda se ne mogu vratiti do dana.
 - Budite vi do dana pod Pragom, pa je dobro, a kući se vrati do popasna doba.
 - Ije, vranac! - ikne prvi kirijaš i pucne kandžijom.
 - Marija, rano moja, čuvaj se bure i kola - vikao je stari Jerko za njima. - Prekrsti se.
 - Ne boj se, ja. Nije mi prvi put.
 - A i vi, ljudi, na nju pripazite.
 - Ma ne treba ti, brate! Ko da si sam s njome.
 - Ije, fuks! Vide ga ...
 - Bista, ha, bećar!
 - Kola su polako odmicala uz silno škripanje, a Jerko je čas stajao, gledao za njima, a onda upregao jednog konja, izagnao goveda iz šikare i krenuo kući.
 - Ije, lisac, ne lijeni se - vikao je Jerko svaki čas, a lisac polako i sigurno vukao.
 - Na - zekonja! Kuda ćeš poda cestu, vrag te odnio! - ljutio se na goveda. Ova nijesu htjela ići cestom, nego se neprestano ustavljala i brstila granje.
 - Pomešće mi dijete, jadan ti sam - pomisli, idući polako pred kolima. - Al eto, naučena je, pa što Bog dade. A i gospički kirijaši nijesu loši ljudi.
 - Ilje, lisac, ne šali se!
 - Na, voliš! Na, na!

II.

Nije prošlo ni pol sata, što su se rastali kirijaši s Jerkom, kad su počele padati velike i suhe pahuljice snijega.

- Ije, bećar.
 - Ne ćeš živ pod Prag stići.
 - A što nam Bog dade!
 - Bista, ha vranac.
 - Išli su u stopu, a nevrijeme bivalo sve veće. Njima još nije toliko smetalo, jer je oko ceste velika i gusta gora. Visoke, stoljetne bukve, a pred njima mladi i vitki bukvići. Sve je pucalo, granje se motalo i kršilo, a konji nepovjerljivo ćulili uši i zastajkiivali.
 Ije, surac, nije ti prvi put!
 Bura je fijukala i bacala im snijeg u oči.
 - Je l' ti ledeno, Marija? - upita Luka.
 - Što ću mu ja?! Ne će me pomesti.
 - Ne boj se, jadna. Jaka si, zdrava si, mlada si.
 Svaki je čas pokušao s njome nešto govoriti, samo da ne idu onako šutke jedno kraj drugoga.
 - A onaj ... Marija, je l' ti već dugo u Americi?
 - Jest bome. Već osmu godinu.
 - Pa šalje li šta?
 - Da, šalje.
 - Ije, bećar! ... A nu ne šalje veliš?
 - Ne šalje, bome. S početka nešto i slao, a poslije ništa. Kad se je ćaća ljutio on piše po ženu i djecu i pošalje im trošak za novi kraj.
 - Koliko ima djece?
 - Dvoje. Pa odoše svi.
 - Bista ha, vranac ... E, vidiš i ja sam bi tamo pet godina, pa se vratio.

- I bolje je. A jesi li šta zaradio?

- Jesam vraga. Što sam izradio, to sam prokartao i popio, pa eto. Sastane se nas desetak pa se "tritanje".

- Kako to?!

- E kako?! Povražiju. - Ije, bećar. - Najprije plati jedan svima piti, onda drugi i tako, dok se svi ne obredamo. Onda opet nanovo. To ti je "tritanje". Onda se onako pijani udru kartaj.

Marija je gledala velikim širom otvorenim očima. Nekako joj se činio mio i drag. Svida joj se, al je to baš nije mnogo ni uznemiravalo ni veselilo. Šta je to, ako joj se sviđa tuđi momak? Ne će sigurno za gospićanina, a nije ni on toliko bena, da bi čak ovamo išao po curu, kad ih ima dosta i u svome selu. Već će se naći i njen momak, ali eto - sviđa joj se Luka.

- Bista ha, vranac, vuk te ne ujeo!

Kad su stigli u Markovac bila je već gusta, tamna noć ko u rogu. Nije se vidjelo da ti ko oči kopa, a bura bivala sve veća, jača i groznija, dok je i snijeg gušće padao i već pokrio cestu za čitav opanak.

- Eha! - vikne prvi kirijaš i ustavi konje, a svi drugi za njim. Skupe se oko Marije i Luke.

- Ne ćeš, ljudi živ do međe.

- E vrag je iščupao!

- Do međe i hoćemo, al će onda biti po vražiju kroz onu golet na ovakvoj buri.

- Kad već ovako ovdje puše kakva će biti u Kraljici!

- Zlo, braćo - reče Ive. Svi su ga gledali kao kakva proroka ili barem kao svećenika, a zvali ga "ćakanom".

- Evo već od malih nogu prelazim Velebit - nastavlja on - ima tome i četrdeset godina, a pamtim da je samo još dva puta, bilo ovako vrijeme na našoj strani. Kažem vam ljudi, pogubićemo glave. - Zapalide Luka laternu.

Svi su zamišljeno šutjeli i gledali preda se. Nijesu ništa vidjeli ni kraj svijeće dulje od dva tri koraka.

- Može Bog dati, da i ne bude tako zlo.

- A nu, može On, slava mu i hvala. Velim vam, u četrdeset godina ovo je treći put. Nego dajde ti Marko onu rakiju, da gucnemo. Lakše će se ići.

Marko napipa u svojim kolima bocunić od četiri do pet litara i pruži ga Ivi.

- I ime Isusovo! Zdrav, Marko!

- Bog ti dao zdrvlje.

- Aha ... Sto joj vjera, baš je ljuta - strese se Ive i dade Marku, a ovaj dalje i tako redom, dok nije došao red na Mariju.

- Nude, Marija, potegni - reče joj Ive.

- Ne ću ja, striče, rakije.

- Što ne ćeš, beno?! Ići s ljudima, a ne vladati se ljudski - a ja! Nema toga. Nego uzmi, pa pij. Ona uzme, malko popije i strese se.

- Je li nu ljuta? Deveti dan obara s konja - šalio se Ive.

- Bome baš jest.

- Gledaj ti, kako stari. Zdrav si, Marko. Gdje si god, pomogao ti Bog i Blažena Djevica Marija. Zdrav si, gdje čuo i gdje ne čuo, i pomoglo ti sveto ime Isusovo! - reče Ive i pošteno nagne. - Huuu ... Tako! Nude jš jednom.

I obredaše se. Drugi je put dobro potegla i Marija. Nekako joj se osladilo. Osjetila je , kako biva srčanija, vruća i jača već iz prvog gutljaja, pa joj se svidjelo. U svakoj je žili i mišiću osjetila neku vatru i snažno raspoloživo trzanje. Bilo joj je drago i smiješila se.

- U ime Isusovo! Sad ćemo ići. Bista ha, bećar, ije fuks beno - vikne starac Ive, pucne nekoliko puta kandžijom iznad konja i pođe uz kola kao mladić.

- Ako je lička bura, bome smo i mi Ličani. Je li nu - Luka?! - vikne Ive.

- Ma e. Ne boj se.

- A ti da se djevojko drži junački. Ako ti je ledeno daću ti ja još svoj kožun. Ako te pomete, dočekaće me tvoj ćaća, pa ubiti i mene i oba paripa.

- Da, nije moj ćaća taki.

- Ma tko?! Kad on nama u nuždi ovako pošteno pomaže, nije čovjek kad nas ne bi mušketao, da se prema tebi nepošteno povladamo. Nego zamotaj se ti.

Ive je neprestano nešto govorio, dobacivao i junačio je, a njoj nije nije bilo do odgovaranja na takoj buri. Svaki se čas hvatala ili za Luku ili za kola, da lakše ide, jer je u nogama osjećala težak umor.

- Drži se, Marijo!

- Idem ja, striče Ive.

- Bista na, rano moja Zlatane, fukse, ne lijeni se, brate moj. Jesili živ o Luka?! - Ije, bećar, daleko je Halan. - A nu, ne će biti zla, ako Bog da.

Tako je neprestano govorio, a drugi većinom šutjeli i dobro se zamotavali.

- Ije, lisac, na!

- Bista ha, surac.
 I opet tišina. Svi šute osim Ive. On neprestano ika, viče, tepa konjima i zove suputnike. Bronze se na konjima nijesu skoro cijelu večer nikako ni čule, jer idu polako, konji neveseli i umorni, pa ako i miču glavama, to ih samo malko i polako spuste k zemlji ili se okrenu kirijašima, kad bi htjeli malko stati.

- Eha, - Već me je vranac deset puta udario glavom - reče Ive - pa nek malko stane.
 Ostali su konji za prvima sami stali.
 - Goni čakane. Ozepsće nam blago.
 - A eto, hoću hoću, šta radi Marija?
 - Evo me, striče.
 - Možeš li još, rano?
 - Mogu, striče, što ne bih?!
 - Bista ha, vranac, janje moje. Samo se dobro zamotaj, jer će nas mušketati tvoj čaća. - Ije, bećar. Išli su polako. Bura je puhala sve žešće i jače, a snijeg bivao rjeđi.
 - Sjedi ti, Marija, na kola - reče joj Luka.
 - Ne ću, mogu ja ići.
 - Vidim ja da si sustala, pa sjedi.
 - Da ... I tako ima je teško.
 - Ma ne boj se ti. Ja bih sva tri ubio, kad ne bi mogli još i tebe voziti. Samo se ispenji. Eha. Hajde.

- Goni, goni. Ja se ne ću voziti.
 - Zašto ne ćeš? Ne budi dijete?
 - Goni luka, što stojiš?! - vikali oni zadnji.
 - Evo odmah. Bista ha, lisac.
 - A baš si, sestro, mogla sjesti.
 - Kad još više sustanem. Onda ću.
 Nedaleko se od ceste javi strašno vučje zavijanje.
 Marija sva protrne i primakne se k Luki.
 - Čuješ li ga, kako zove?! - reče on.
 - Ono je možda "šepo" - odgovori Marija, a zubi su joj cvokotali.
 - Kakav je to?! - upita Luka.
 - Nekakav. Već je četiri godine šepav i nikako ga ne možemo ubiti.
 U taj čas zaori kroz goru prasak Ivine kubure.
 Konji se trznu bronze udare, a kirijaši se lećnu i zagledaju oko sebe.
 - U ime Isusovo! - vikne Ive. Vrag mu odnio sreću, nek mi tu ne pjeva. Dosta mi je moje muke.
 - Nego pokrijmo konje dajmo im zobati, pa moleći Boga dalje.
 - Meni svejedno - veli Ive. - A kako je tebi djevojko?
 - A nu, nije baš zlo.
 - A nije ni dobro.
 - E, Bože moj! Ledeno je.
 - Rekao sam joj ja, da sjedne u kola - dometne Luka.
 - Uh, pameti mi! - nasmije se Ive - Ko da joj u kolima ne bi bilo gore.
 - Al eto ne bi sustala.
 -Ma moždemo si ti momče znam ja! Aj beno! Ne slušaj ti moja 'rano, njega ništa jer onda ne ćeš, po rane, božje, donijeti glavu kući pa da ih ima deset na ramenu.

Svi su se počeli smiješiti pušući u šake, stiskajući ih na uši i tapkajući nogama po snijegu. Iza toga je svaki uzeo konjezobice i natakao konjima na glavu.

- Da rećemo, ljudi, bi li dobro bilo malo gucnuti? A Marija, što veliš?! - upita Ive.
 - Bome, striče kako hoćeš.
 - A nu. Ne bi bilo s gorega - javi se Marko i dohvati bocun.
 Ive počne prvi, pa svi redom. Marija se nije dala, dugo nuditi, nego je junački potegla. Zna ona dobro, da se nije šaliti s ličkom burom, kad puše po dalmatinskoj goleti.
 - Sad ćemo odmah lakše - reče Ive, kopkajući lulu.
 - Ne bi škodilo i pojesti nešto - a čakane?! - upita Marko.
 - Da rećemo, ljudi, ne bi. Prije će crknuti gladan vuk, nego sit pas. A jeste čuli, kako se onaj gad razurlikao, kad sam opalio?
 Jedan između njih otide k svojim kolima i izvuče iz njih torbu. Imali su slanine, suhe butine, sira i kruha.
 - Nude, djeco potkožite se - reče Ive i prvi prihvati. - O sveti Nikola putniče, ti blagoslovi i budi i budi nam na pomoći!

- Primiči se, Marija.
- Hoću ja, hoću.
- A ti, luka ?
- Ne mogu ja. Nijesam gladan.
Svi su jeli, a Luka je prišao svojim konjima, gladio ih, tepao i trljao ih sijenom.
- Zlatni moji, samo vi zobljite. I ti, lisac, mrcino jedna, i ti zoblji. Opet si moj ... Hranitelj moji...

Požuri, surac, požuri, jer ćemo brzo ... Zlatni moji.
- Hajde, ja, Luka, jedi - zovne ga Marko.
- Ne može momče pre curom jesti! - šalio se Ive.
- Da, bome. Kako mogu ja mogu pred njim?
-E, al on ti je gospodske sorte moja kćerice, a ti si naša graničarka. BAZao svijetom nekolicke godine i eto ti odmah od opanka čizme.
- Ne komedijaj, ja, čakane, nego požurite, pa hajdemo - odgovori Luka. - Zlatni moji janjci ... Surac moj, samo ti jedi i ne slušaj što oni govore. - Hajte, ljudi ozepsće nam blago.
- Pa dobro su pokrili, ne će.
- Svejedno je to. I ti si obučen pa ti je hladno.
- E, hajdemo - reče Ive i ustane. - Volio bih, da izgubim glavu, nego da mi bećar oboli. Al, ne će ako Bog da. Maljo moje ... Drago... Hajte, ljudi. Skidajte biljce i konjezobice, pa idemo.
Brzo su se spremili na put.
- Zamotaj se, Marija.
- Jesam, ne boj se.
- Pomozi Bože, i sveti Niko putniče! Bista ha, bećar! - vikne Ive i pucne kandžijom. Konji se malko ogledaje, bronzne brecnu i polako pođu. - Ije, fuks!
Kola su teško škripala.
- O sveti Ante od Padove, ti nam sačuvaj blago - uzdahne marko, idući polako uz kola i pucketajući kandžijom.
- Od lugarnice do ličko-dalmatinske međe nema ni pol kilometra. Al gadna strana. Vozovi ne mogu ići nego s noge na nogu. Još je taj komadić ceste zaklonjen šumom, a onda odmah od međe nastaje nizbrdica, kamenita golet, gdje bura tjera najžešće orgije snage i sile.
- Evo nas sad kod vruga - javi se Ive.
- Bog bio s nama i križ sveti.
- E vrag je iščupao.
- Pa šta! Da i nije međe, bura bi ostala - razgovarali su tako Ive i Luka, približujući se jedan drugome.
- Bista ha, bećar!
-Ije, bećar. Potegni još malo.
Što su se više približavali međi bura je bila očito sve jača i jača. Na kirijašima je dizala kabanice, i trgala pokrivače sa vozova, ali im nije ništa mogla, jer je bilo sve čvrsto uvezano konopima.
- Bože pomози. Vrag je iščupao ... Ljudi, sad je red sjesti na kola - govorio Ive i zaskoči na vagir, pa sjeo na prvi kraj kola, metnuvši noge na rudo.
- Hajde, Marija, sjedi - reče joj Luka.
- Jer?
- Ne možeš od bure ići. Bi nas pobacala poda cestu. Nego sjedni tu na lijevo, a ja ću tamo do vinte. Eha!

- Hajde penji se.
- Konji stadoše, a marija sjedne u kola.
- Goni, Luka, što stojiš?!

Eto, dok sjednemo - reče on i zaskoči se na rudo, držeći se jednom rukom za stupac. U ime Isusa i Marije. Bista ha!
Sad su išli malo bržim korakom, a bura je puhala, kao da će sve rastrgati na komade i odnijeti u nepovrat.
- Može nam još prevaliti vozove - reče Luka.
- Ne će, ako Bog da - odgovori Marija tiho. Sva je drhtala.
- Je li ti ledeno?
- Pa, tko. Jest dosta.
- Stisni se uza me, pa će ti biti toplije.
- Dobro je meni i ovako.
- Nebudi bena. Što si se odmakla? - reče on i primakne je rukom sebi. - Tako vidiš. Sada će nam odmah biti toplije.
Ona je šutjela, a on je ogrlio i sebi primakao.
- ,e li nu da je sad toplije ?!
- Jest.

- Vidiš kako ja znam. Primakni se još bliže pod moju kabanicu.
- Imam i ja kabanicu. Bilo bi te: ledeno.
- Ne boj se ti za mene. Ja imam kožun i maju i aljinac i povr svega toga još kabanica. Meni je toplo.
Luka malko ustane i razgrne svoju kabanicu.
- Nude sjedi na nju, pa ću te zamotati. Ma neka ja. Ostavi. Ne, ne. Sjedi, kad ti velim. Eto tako. Sad ti je još ljepše, a nije nam ni tijesno.

Marija je bilo zaista hladno, pak se nije ljutila, što ju je on zamotavao i grlio. Bilo joj je ugodno i posve mu se pustila kao bratu. Osjećala je, kako od njega struji vrućina i prolazi kroz cijelo njezino tijelo tako toplo, tako lijepo i ugodno.

Dok su se njih dvoje zamotavali i koješta razgovarali, od drugih se nije čuo ni glas, osim vrlo rijetkog muklog ikanja. Zvukovi bronza, škripanje kola i oštro konjsko otpuhivanje kroz nozdrve - sve je to gutao i nosio sa sobom strašni fijuk bure.

Ujednom čuju njih dvoje, kako je kod Ive nešto lupnulo. Nijesu vidjeli ništa.

- Eha! Eto vragu večere - vikne Ive i skoči s kola.

- Što ti je čakane?

- A vrag, odnio joj sreću, kad ovako puše.

- Šta je bilo?

- Odnese mi bura vreću krumpira, vrag je odnio.

- Leti ne bi li je uhvatio - reče Marko i skoči k njemu.

- Da, ne bi je vile našle. Sad je ona već, vrag zna sam, gdje.

- Čekaj, idem ja s laternom - reče marko i uzme svijeću, da će tražiti, no nije stupio ni dva koraka na kraj ceste, kad ga zahvati bura i htjede baciti o kamenje. On brzo pane potrbuške na cestu, lupnuvši svijećom o kolobran. Staklo prsne, i svjetlo se ugasi. Čas nastane grobna tišina. Nije nitko znao, što se dogodilo. Ive pritrči tamo, gdje je čas prije bio Marko.

- Marko! - zovne ga on.

- Šta, je?!

- Ma šta to s tobom bi?

- A ništa. Malo odoh tražiti svoju vreću.

- Jesi li se jako ubio?

- Nijesam ništa. Ne bojte se .

Međutim je on već ustao i primakao se kolima. Čvrsto se za njih uhvatio.

- E, malo ne izgubih glave. Baš jaka.

- A nu. Eto istegnu vreću i odnese ko pero.

- Pa je li bila svezana vreća?

- Jest, ali se sigurno konop omakao.

- Nude da sad sve pritegnemo.

Svaki je obilazio kola, držeći se čvrsto za njih i pritezao konope, a onda opet posjedaju i pođu. Luka ogrli mariju, zamota je u svoju kabanicu i čvrsto uza se pritegne. Bilo im je obama tako toplije, ali su ujedno osjećali i još nešto drugo, nešto slađe i ugodnije, o čemu su šutjeli. Marija to nešto nije znala okrstiti. Luka je jasno poimao i znao, šta mu je tako ugodno, no šutio je, šutio i nijemo grlio kao da je vazda kao da je vazda sve bolje pokriva, a ona se pustila i nekako se kradom i čudila i veselila - kako je to njoj uza nj nešto ugodno i lijepo.

- Evo vraga i njegove matere! - donese bura Ivin glas.

Išli su kraj debelog i visokog zida, koji paše cestu, da bura ne prevrne vozove.

Odmicali su polako, a svaki je šaptao uzdahe svetom Nikoli, zaštitniku putnika, da ih očuva od zla.

U Kraljici su na najopasnijem mjestu, a bura bjesni i gusti je mrak.

Nijesu ni opazili bijelu kućicu, koja je od temelja do sljemena od tvrdog kamena, kad su kraj nje promicali. Nije se vidjela, tek su po nagonu, dobri znanci, osjetili, da je prolaze. I što su dalje išli svakomu je bilo lakše i šire u grudima.

Kad bi god udario jači val bure, Marija se čvrsto privila Luki.

- Ne boj se - sokolio je on.

- Ne bojim se.

Ive se više nije javljao. Šutio je i jedva čekao čas da se otalen izmakne.

Dosta su brzo i bez daljnjih neprilika stigli pod Prag.

Kad su došli pred "kasarnu", našli su oboja vrata zatvorena. Ive skoči s kola i uđe na mala, srednja vrata, a ostali su čekali, dok im iznutra otvori. To je čekanje bilo najuzasnije od cijelog puta jer je tu žešća bura nego igdje preko cijelog Velebita osim ono u Kraljici. Svi su drhtali, a na konjima je dlaka pucala.

- Je l' ti jako ledeno? - upita Luka Mariju.

- Jest, bome.

- Eto sad ćemo se ugrijati.

Međutim je Ive otvorio vrata i poveo svoje konje pod krov, a Luka za njim. Mogli su svi lijepo ugnati kola, jer nije bilo mnogo kirijaša, a i ono, što ih je bilo, sklonili su kola tamo u trećem dijelu ogromne državne suše.

- Ej, Ive! - viknuo je naš kirijaš Ive i lupao šakama po vratima birtaševa stana.

Za čas se ovaj pomoli sa svijećom u ruci. Jedva je gledao.

- O, imenjače! Jesili ti to?!

- A evo, imenjače. Jedva živi utekosmo.

- Je li gore velika bura?

- Ko sto vragova. Nikad ovakva!

- Dobro da vam nije pobacala vozove.

- Sreća. A mogla je, što ne bi bila kadra.

- Nego hajte u kuhinju, da se ogrijete.

- Čekaj dok sredimo konje.

Međutim su ostali kirijaši bili ispregli konje, pokrili ih i okrenuli kolima da jedu. Luka je privezao Marijina konja na nekakav prazan karelin, što je bio tik uz njegova kola.

Kad su sve uredili, uđu u sobu.

- Hajde Marija - zovne je Luka.

- Ja bih najvoljela ovdje ostati.

- Ne budi dijete, nego ulazi.

- Onako ja zdrav bio djevojko, kako ti tu ne će dokoljati! - reče birtaš Ive i šriđe k Mariji. - Ulazi samo.

Ona ne odgovori ništa nego pođe s njima.

- Hoćete, ljudi šta jesti?

- A nu! Da što ćemo?! Najprije nam daj rakije, pa onda nareži pršuta i na nj razbi jaja. Samo nek bude obilato. Je li nu, ludi?! - upita čakan Ive.

- E, a da. Ima nas mnogo - reče Marko.

Posjedaju oko dugačkog stola, a birtaš donese rakije.

- U Ime Isusovo - reče Ive i prekrsti se - Zdrava si, Marija.

- Bog ti dao zdravlje.

Onako je ozeblim rakija grijala žile, pa se žestoko pilo. Nije baš ni jednom ostajalo. Ni Mariji.

- A čija je ovo cura? - upita gostioničar.

- Tamo jednog našeg ispod gore.

- Kirija li i on?!

- Već bome pet, šest godina ne kirija. Oslabio je - reče Marija.

- E onda ga ne poznaj.

Poslije su jeli i počeli piti vino. Nekoliko je puta mora peći meso, dok je svima bilo dosta. Brzo su zaboravili buru i studen, što su je podnijeli, razigrali se i Ive počeo pjevati.

- Ha, šta me briga?! Nit mi čača što imao, nit ću ja šta kome ostaviti - reče Ive i lupne šakom o stol.

Tako je to išlo nekoliko puta redom, a kad su ga već svi imali dosta pod kožunom, odluče, da će ići dati konjima zobati i leći spavati. Svaki nešto prostre kraj svojih kola i legne, a Luka namjesti Mariji u onom praznom karelinu. Ona je bila očito ugrijana pićem. Oči su joj gorile nekom nepojmljivom vatrom, a u obrazima igrala krv. Svaki se je čas protezala i ogledavala kao da nešto traži.

- Šta ti je? - upita Luka.

- Ništa.

- Jesi li umorna?

- Da, jesam - reče ona i legne u karelin.

I Luka je bio malko uhvatio. Kako je došao sav prozebao nije mu nikad bilo dosta, da se dobro zagrije. Prve je čašice popio, da se ugrije, druge da lakše jelo guta, trećima je morao polivati.

Kad je Marija legla, uzeo je nešto i počeo sterati kraj kola, da legne.

- Šta to radiš Luka? - upita ga ona.

- Idem leći.

- Biće ti tvrdo.

- Naučen sam ja.

- Meni je baš lijepo.

- A vidiš - rekne on, ko da se nečem dosjetio - mogao bih i ja tu.

- Bilo bi tijesno.

- Kad nam prije nije bilo tijesno u kolima, ne će ni sad.

- Al ova su kola manja.

- Ne boj se ti. Biće nam toplije - odgovori on i popne se u kola. Drugi su kirijaši spavali kao zaklani.

Ujutro je prvi ustao Ive. Već se je i prije nekoliko puta probudio, kad bi konji jače lupali, viknuo na njih i dalje hrkao. Kad je primijetio da je danje svjetlo jače od svijeća, što preko noći u suši gore, ispravi se na svom

tvrdom ležaju, sjedne, protegne se, zijevne i prekrži se. Neko je vrijeme ovako sjedio podbočen na jednu ruku i ogledavao se.

- Na, bećar, mrcino! - vikne više od običaja nego iz nužde i opet ušuti. Luka se prene i podigne glavu iz kola, da vidi koja su doba. Desnom se rukom počese po zatiljku, a lijevu polako izvuče ispod Marijine glave, ustane i prekrsti se. Kad vidje da još nitko nije ustao, sagne se i poljubi Mariju. Ona se trgne od sna i opogleda ga širokim pogledom.

- Ne boj se, ne boj. Ja sam - reče Luka i nasmiješi joj se.

- A, bježi! Kakav si!

- Gle, gle - ljuti se - reče tiho kao u šali i pomiluje je po licu.

Ona šuti i okrene oči u sjenu.

- Ne moj se, Marija, ljutiti. Uzeću te. Volim ja tebe - šaptao je on.

Ona je šutjela. Nije ni riječi odgovorila, nego se posve okrenula od njega i nešto mislila.

Još joj nikad u životu nije bilo tako pri duši - tako teško i tužno kao to jutro.

III.

Na rastanku su nijemo stajali jedno kraj drugoga. S ostalim se je kirijašima još u sobi oprostila, a on je ispratio do pred sušu.

- Ne ljuti se, Marija, i ne zamjeri.

- Šta bih se ljutila?

- Eto tako ... Pa onaj ... kad se budem vraćao iz Zadra, dočekaj me ondje, gdje smo te jučer našli. Ja ću se vratiti tamo peti dan.

- Zašto ću te čekati?!

- Pa da se dogovorimo. Ja ću zaostati iza drugih kirijaša. Oni te ne trebaju ni vidjeti.

- S Bogom.

- S Bogom pošla. Pozdravi ćaću.

- Bog ti dao zdravlje - reče ona i brzo otide, a Luka se vrati k društvu. Bio je tih i zamišljen. Nije ni sam znao, zašto je to sve. Pa da će je on uzeti... Kao da je Turčin ... Te su ga misli morale i pekle pa stao prazniti čaše kao lud ... Kraj žene će nju uzeti...

Kad je Marija odmakla desetak koraka od "kasarne", privede konja k velikom kamenu, popne se i uzjaši, a onda ga poče tući kandžijom ko mahnjita.

Eto, - ne može drukčije mora ga tući, samo da ide što brže, što mahnitije, što luđe. Osjećala je da tako mora biti, pa ma crkne od napora. Tepa mu ko malom djetetu, ljubi ga i miluje, dajući mu kruha ili krumpira. Sad mora letjeti kao vjetar samo da što manje svijeta vidi gdje je bila, da što brže uteče na drugu stranu Velebita. Kad bi kraj ceste opazila kojeg čobana, sva bi pocrvenila misleći da joj i oni na licu čitaju neku čudnu promjenu i da je pitaju gdje je bila i šta je radila. A ona bi voljela umrijeti nego li na ta pitanja odgovoriti.

Kad je pošta, učini joj se, da bura nije jaka. No, što je dalje išla sve je gore bilo. Oko nje je letjelo kamenje ko pijesak i požali, što je posla, što nije još čekala, dok bura posve ne prestane.

Nešto joj je govorio dase povrati, da ne ide dalje. I ona staje, htjede već da okrene natrag, ali se nečega sjeti, udari konja i opet žurno pođe naprijed. Mora, mora gore, pa glavu izgubila - mislila je ona i zamotavala se.

Kad su došli Kraljici na domak, konj više nije mogao trčati. Bura ga je sretala tolikom snagom, da se je jedva naprijed pomicao motajući glavu na sve strane.

Marija je svaki čas očekivala da će je bura srušiti s konja, pa siđe s njega, čvrsto mu se uhvati za grivu i povede ga tik uz obrambeni zid. Išli su tijesno jedno uz drugo kao dva dobra prijatelja.

U njoj su se miješali osjećaji straha pred burom, pred tom neumoljivom nemani, sa brigom za konja i još nekim drugim ranijim osjećajima, koji su je držali u pijanjoj omaglici, a bili su tako strašno novi i teški ...

Drhtala je i noge su joj se tresle, no ne toliko od bure i studeni, koliko od neke unutarnje slabine. Kao da je isprebijana ili kao da joj je cijela nutrinja otrgnuta sa svojega mjesta

Svaki je čas morala stati da odahne i prikupi snage za novu borbu.

- O Bože moj. Ti mi se smij - šaptala je Marija osjećajući sve veći i veći umor. - Blažena Djevice Marijo, Ti me okrijepi i daj snage ...

I konj je jedva išao. Dok su se vukli kraj zida još se dalo podnositi. Mogli su se, stisnuti jedno uz drugo, odupirati buri, jer ako ih je i bacala, oboriti ih nije mogla. Sam oje udarali njima o zid.

Iza svakog je težeg udarca konj jače frknuo kroz nosnice i navio glavu k Mariji, a ona duboko uzdahnula i zavapila Boga u pomoć! Već ju je cijela desna strana tijela boljela, kako ju je bura bacala o zid. Jedva je micala i počela pomišljati, da ne će nikad više na ovu stranu Velebita. - Gdje je sada on?... pomisli Marija i pri tom je zazebe oko srca, te stade na mjestu, kao da je ukopana. Osjećala je, kako su joj se udovi počeli kočiti, pa, dase ne bi smrznula, trgne se i opet pođe.

Čim su prošli zid, zahvati ih bura i svrne poda cestu. Udarac nije bio odviše žestok, a njih su se dvoje još prilično držali na nogama, pa ih nije oborilo. Teškom se mukom opet dokopaju ceste. Konj je prvi izašao, i

onda mudro i pametno nagnuo glavu k Mariji, koja ga je neprestano čvrsto držala za grivu i čekao, dok se je i on iskopala.

Nijesu odmakli ni deset koraka i već su isto ponovili. Marija je pala na kamen i osjetila u desnom gnjatu žestoku bol, te glasno jauknuła., no grivu nije ispuštala iz ruku. Konj ju je gledao nekako tužno i maglovito.

- Zlatno moje! - Ne boj se ti za mene - protepa mu Marija i onda glasno zavapi.

- O Svemogućí Bože. Ti nam se smiluj...

IV.

S onu stranu Velebita bilo je vrijeme malo bolje.

Cijeli je dan propadao rijetki gusti snijeg, a bura ga mela i nosila na kupove. Čitavi su ogranci padali s drveća, a cesta i putevi bili su očišćeni od šušnja i pijeska. Na mjestima je bilo sve čisto ko dlan, a na drugoj strani opet cijele nove naslage.

- Jadna ti sam, Bože moj! Ne će mi dijete živo izaći - jadovala je Kata. - Kud si je pustio majko moja

...

- Šuti, stara! - Ijutio se Jerko - Hoću valjda pustiti čovjeka da pogine on i blago - je li?

- Da, a dijete mi možeš pustiti?!

- Ne boj se, jadna. Neće joj, ako Bog da, ništa biti - odgovarao je Jerko i neprestano pogledao na onu stranu, s koje bi Marija morala Doći.

- Nema je - govorila je kata oko malih popasnih doba.

- Sad će brzo- odvrati Jedrko i zagleda se prema Velebitu.

Bura je sve jednako fujkala, lomila, mela i nosila.

- Vrag odnio privor i onoga, ko ga prvi izmisli, i lanac i lanac mu na ognjištu prevalio na dan Boga Božića ... brojila je Kata ko za sebe i nije se mogla smiriti ... Da Bog da mu zemlja kosti izmetala. Jadna ti sam i kamena, gdje će mi dijete glavu izgubiti ... Tugo moja, jadna ti sam.

- Šuti, stara, ne zamukla da Bog dao - otrese se Jerko o nju.

- Ne drobi, jezik ti se ne osušio. Ne griješi duše. Nije dijete vileno da brže dođe po ovakvom vremenu.

Doći će već.

- Da, dići će ... Lahko je tebi govoriti, a teško jednoj materi.

Jerku je bilo sve teže. Počeo ga gušiti neki strah i bojazan. I njega su salijetale teške slutnje.

Kad su već bila i velika popasna doba, a nje još uvijek nije bilo, počeo je Jerko smišljati, kako će Katu što duže miriti i tješiti. Već je i njemu bilo predugo čekati.

- Nema je, pa nema - govorila je Kata izlazeći svaki čas na vrata i provirujući, e da moguće ide.

Ako još nije pod Pragom?!

- A što ti znaš, kako se putuje!

- Znam, da ona nije ostala.

-Sigurno joj nijesu dali ljudi da ide u takvu Božju salaukovinu dok ne prestane.

- Aja - pošla je ona , rano moja grdna - zajada Kata.

- Ne bluni, Kate. Ako je pošla, pak će noćiti na Halanu kod vrijednoga lugara ko u svojoj kući. Sigurno će noćiti, kad je već nema.

- O Majko svete krunice, Ti, Ti joj se smiluj. Ti joj budi na pomoći u svakoj nuždi i oslobodi je od nagle i nepripravne smrti ...

Obje su šutjeli i u grobnom muku prolazili jedno kraj drugoga.

- Nema je još? - upita Kata.

- Aja! Velim ja, da će ona noćiti kod lugara, kad je već nema.

Bura nije jenjavala. I snijeg je jače padao. Sunce je već bilo palo na zapad. Kokoši su se po tavanima gnijezdile, ljudi spremali blago za počinak, noć se žurno hvatala, a nje još uvijek nije bilo.

- Nema li, Kate, još Marije ? - upita je tetka Ika za malih večera.

- Nema, moja teto, jadna ti sam i kamena. Bog zna, gdje je tako dugo..

Teta Ika zakima glavom, a Kati se oči orosiše.

- Ja ne znam - reče Ika - Možda još nije ni pošla.

- Da moja teto! Ne vjerujem ja, da bi ona ostala.

- E, a šta ti znaš, moja 'čerice. Vrag je to ići po ovakvom vremenu iz Praga, pa da je i drugo doba godine - reče Ika i otide.

Kata nije ništa odgovorila. Same su joj se suze obarale niz obraze.

- Nema li, Kate, tvoje Marije? - upita strina Ruža.

- Nema, moja strina. Ja ne znam živa, što ću?!

- O sveti Niko putniče, Ti joj budi na pomoći! - uzdahne Roža, podboči glavu rukom i zaljulja se cijelim tijelom.

Kata glasno zaplače.

- Ne bluni, Kate Ne budi dijete! - reče joj Jerko na silu tobože oštro. A i njemu je već bilo u grudima vrlo tjesno. - Ne će joj, ako Bog dan, ništa biti.

- Moj Jerko, do podne je već morala doći - reče Roža.

- Da! Baš se ti u to razumiješ! - otrese se Jerko na nju.

- Ma jest to - al opet ... promuca Roža i ode.

Redom su tako cijelu večer dolazile žene iz sela i pitale.

Kata metnula večeru na nisku okruglu stolicu i pozvala Jerka k jelu.

Kad su sjeli k stolici, svako je za sebe tiho dugo molio - inače se u njihovoj kući od pamtivjeka molilo glasno - a onda su mirno sjedjeli i dalje šutjeli.

- Jedi, Jerko - prekida Kata tišinu iza druge stanke.

- Ph - uprav mi se ne da - odgovori on, prekrsti se, ustane i izađe pred kuću.

Dugo je gledao prema Velebitu i uporno slušao, e da bi čuo barem kakav glas.

Sve je bilo mirno i tamno ko u rogu.

- Bog zna, šta će to biti - uzdahne on sam za sebe i otide u selo.

Šimternini su baš bili pri večeri, kad je došao u njihovu kuću.

- Hvaljen Isus. - Jeste li?! - reče on, stupivši u kuhinju.

- Na vijeke, Jerko. - Evo baš počeli. Primiči se - odgovori njih nekoliko u jedan glas.

- Da - odgovorio on. - Ja sam već večerao. Nego, Šime, izađide nešto pred kuću.

Šimitera se oblizne, šakom otare brk, cijeloga zavrne na lijevu stranu i izađe van.

- Nema li još tvoje Marije? - upita kuma Anica, Šimina žena.

- Nema, kuma, još. Sigurno će noćiti kod lugara.

- Kud je otišla?

- Zar je još nema?

- Bog zna, što joj je!

- Da joj se nije što dogodilo?! - tako i slično, ispremiješanim glasovima zažamori Šimiterina čeljad.

Svatko je htio nešto reći, svaki nešto pitati i svi se čudili, a kuma Anica je zamišljeno kimala glavom.

- Nego, Šime - reče mu Jerko, kad su se podmakli od vrata - ja se bojim da nije dobro.

- A - Bog zna - odgovori on i pogleda prema Velebitu.

- Kraljica ih je dosta pozobala ... A može Bog dati... On sve može, nego - odgovori Šimitera. - Veliš da idemo pred nju - a?!

- Ma ja sam mislio da mi dadeš jednog paripa, i da bi dva tvoja išla sa mnom. - Bog zna ...

- Ovaj - ja ne branim - oblizne se Šime - nego pomrčina je i bura ... Skrhaćete se poda cestu pa pogubiti glave i vi i blago ... A, ja ne branim. Kakogod hoćeš. - Ive - zovne on najstarijeg sina.

- Što je ćaća?! - javi se on.

- Ne pitaj, nego izlazi! - vikne Šime ljutito.

- Evo! - reče Ive, dloletjevši k njima.

- Ja sam ne znam, što bi - govorio Jerko.

- Veli Jerko, da li bi ti i Ante išli s njim...

- Ja sam ne znam, što bih - ponovi Jerko.

- Ja ne bi - reče Ive - al pomrčina je. Ne možemo ništa, a nje kad nema dosad, onda i nije s ovu stranu

Halana.

- Nego možemo početi po polnoći - sjeti se Jerko.

- E, čast, čast! - brzo će Šimitera - To je nešto drugo.

- Tako i možemo.

- Tako, tako - opet će Šimitera. - Pa, eto može s tobom svih šest.

- Da. Ne treba - odvrati Jerko. - Dosta je Ive i Ante.

Potom se rastadoše.

- Gdje si bio? - upita ga žena kad se vratio.

- A - baš nigdje. Obišao sam blago ... sve leži i preživlje ...

- O sveta Bogorodice ... uzdisala j Kata i opet šutjela.

Jerko je svaki čas izlazio pred kuću i opet se tiho vraćao unutra.

- Nema je ?

- Nema - odgovara on i opet šuti.

- O sveta Bogorodice i svedti Niko Putniče...

V.

Jerko je po noći češće ustajao i provirivao van. Išao je lagano da ne budi Kate, no ona je svaki put, kad se povratio u krevet, tugaljivo pšaptala:

- Nema je?!

- Nema - Gdje bi sad, beno došla, nego šuti i spavaj ... Učinilo mi se, da je nešto palo pred kućom pa sam pogledao ...

O sveta Bogorodice ... šaptala je Kata.

Već prije pol noći ustane Jerko i počne se oblačiti.

- Kuda ćeš Jerko? - upita ga Kata.

- A ... idem da pogledam ... Ti opravi blago i sve uredi... Moram otići ...

- Jadna ti sam, mili moj Bože ... prostenja Kata kroz plač.

Ne bluni Kate! Budi pametna. Ne će joj, ako Bog da, ništa biti ...

I Kata je ustala i obukla se.

Jerko otide i zovne zoivne Šimiterine sinove.

Nešto su pojeli svi skupa kod jerka i onda se spremili za polazak.

Cijelo to vrijeme nijesu ni spomenuli Marije. Čuvali su se i pazili radi Kate. Ona je tako i tako neprestano uzdisala i gušila se u suzama.

Sjeli su u kola.

- S bogom, Kate! - reče Jerko i potjera.

- S Bogom pošli ... Jadna ti sam do hladnoga groba ... zakukala Kata glasno.

-Kad ju je Jerko čuo, omaknu mu se dvije vruće suze niz lice i odmah se sam prekori, što je takav.

Vrijeme je bilo dosta snošljivo. Bura je znatno popustila i oblaci se nad nebom razišli i rastanjili. Jerko je gonio konje žurno. Udarao ih je nemilosrdno i neprestano trzao uzdama. Činilo mu se, da mu je lakše u grudima, kad brzo siječe ledeni zrak kad konji zagrapce odmiču naprijed. Osjećao je, kao da vidi Mariju o posljednjim trzajima. I ona pruža k njemu izmučene ruke i moli ga i zaklinje ga, da pohiti k njoj, da joj pomogne, da je spasi.

Čim bi ta slika sijevnula Jerku pred očima ponovo bi konje udario i još jače trzao uzdama.

Samo naprijed, samo žurno ...

Sa svojim suputnicima nije ni riječi progovorio. Svaki se od njih bojao spomenuti.

Kata je sjela kraj ognjišta, jarkala vatru i neprestano brisala suze. Nekoliko je puta legla, pa opet ustala, izašla pred kuću, pod lipom neko vrijeme stajala, suznim očima gledala prema Halanu i opet se povratila k ognjištu.

Počela je moliti kronicu. Došla je jedva do drugog desetaka i već se smela, zaboravila je, što je molila i gdje je prestala. Pred očima joj je lebdio onaj čas, kad se je njezin jedinac oprštao s Marijom - tu su ga oblike suze. Rekao je: "Majko, pripazi mi na nju" ...

- Kao da je slutio ... pomisli Kata i počne glasno jecati i naricati.

Počelo i svitati.

Kata uzme dižvu i pomuze krave.

Međutim se Jerko već primicao Halanu. U granuće sunca zakuca na lugarev prozor.

- Ko je?! - upita debeli glas iznutra.

- Ja, Stevo. Promolide se.

- Ko?! - upita lugar ponovo i dođe k prozoru.

- Ja - Jerko!

- Jerko ! - što tebe dobra nosi tako rano?

- Je li moja Marija kod tebe noćila?

- Marija tvoja?!

- E. Još je prekjučer išla na privor nekom gospićaninu i nema je još.

- I još je nema?! - začudi se lugar - Velim ti od juče nije nitko odozdol izašao.

- Onda ništa nego s Bogom - reče Jerko i pođe kolima, a pred očima mu se zamagli.

- Čekaj . Etoi mene - odgovori lugar i poče se žurno opremati.

Za čas je bio s njima.

Sjednu i potjeraju preko međe.

- Ja mislim, da je još pod Pragom - reče lugar.

- Bog, sam zna, gdje je i što joj je - odvrati Jerko.

Kata je sa zebnjom u srcu očekivala svaki čas da će doći. Ako je na Halanu noćila, onda moraju biti kod kuće najdulje za ta dva sata, pa i jošte po dva puta po dva sata, sjela je kata pod lipu i predala se najcnijim mislima. Nije više mogla ni plakati. Srce joj je uhvatio neki ljuti čemer. Učini joj se da je došla na Kraljicu i tamo našla. Mariju mrtvu i ukočenu, pa skoro na sav glas zabugari:

"Hvaljen Isus, Kraljice od vrata. Tu je moje poginulo zlato -

A - joj.

Ko će sad joj dohraniti maju,

Ko će milog pozdraviti bracu -

Kćerce moja, materina nado -

A - joj.

- Kate, sestro moja, ne puštaj se - tješila je kuma Anica.

- Smiri se, zlato moje - govorila druga i skoro se oko nje počelo skupljati cijelo selo, kao da je Marija na odru.

Nikako se nije dala utješiti. Obuzeo je strah i tuga. Kostu su joj protrnule, udovi se kočili i krv u žilama zastajkiivala.

Uzalud su je mirili, uzalud su joj govorili najljepše riječi - ona je vjerovala, da Mariju ne će živu više nikad vidjeti.

I Jerkom je vladao silan bol, kad je vidio da nije kod lugara. Nije vjerovao, da je tako dugo ostala pod Pragom. Osobito ne sad, kad je bura posve jenjala. Ipak je sa zebnjom u duši, ukočenim očima, gledao daleko niza cestu, nadajući se da bi ipak mogla doći, da bi je mogli sresti. Ujedno je s najvećom pomnjom promatrao svaki grm, svaki kamen i svaku crnu točku pod cestom.

- Da nije ona odozdol! - reče on sav i uzdrhće.

- Koje, koje? - upita lugar.

- Gle, kod onog zavoja. Kod onog drveta. Nešto se miče - tumačio Jerko i ošine konje.

- Ja ne vidim ništa - dodade Ive Šimiterin, buljeći u onaj zavoj i u ono drvo.

- Eno, eno - Jest čovjek i blašće! - usklikne Jerko i osmjehne se. - Jest! -

- Aja! - nije. Jerko - reče lugar. - Ono je grmeč.

- Ne slijepi me. Jest - vikne Jerko i potjera konje svom žestinom.

- Grm je ono, striče Jerko! - reče Ive.

- Ne govori. Nije - odvrati on i udari konje, svrativši svu pozornost na onu crnu točku na zaokretu ceste kraj velikog drveta.

- Jest čovjek i blašće ... govorio je Jerko.

Kad je primijetio da je neprestano na istom mjestu, počela ga nada ostavljati. No šutio je, nije ništa htio reći i svim snagom gušio onaj mukli glas sumnje.

- Čovjek je, čovjek ... ponavljao je od časa do časa da uzdrži sebe u uvjerenju, nego li da to društvo utuvi.

- Lugaru je bio posve očito, da nije ništa drugo nego obični bukov grm, ali je šutio, nije htio rušiti lijepo očekivanje.

- E, ako ono nije kršteno čeljade, onda ge ni nema - reče Jerko. - Eno, sad se miče.

Drugi su šutjeli.

Što su bliže dolazili, Jerku je bilo sve teže i teže. Uviđao je, da ono ipak ne će biti živi stvor.

- Ja ne znam - poče on, kad su bili posve blizu ... Varaju me oči.

U duši je osjetio neku prazninu, koja je teška i gorka ko čemerika

- Eto - nastavljao je on - Grm ...

Ponovno ga obuzme veći strah i počne pozornije gledati pod cestu nego li preda se.

Da je u zoru pošla ispod Praga već bi se morali sresti.

Kad su prošli onaj grm na zeokretu ceste, puče im pred očima duga komotna dolina, koja se je sterala sve tamo do obrambenih zidova. Jerko upilji pogled na ona vrata kod zida, e da bi koga opazio, e da bi se kogod pojavio. On je to želio i sa strahom očekivao, tukući konje i drmajući uzdama.

Lugarevo oko odmah zapelo na neku čudnu, crnu hrpu među kamenjem u dolini, kojih pedeset koraka s ovu stranu zida. Kroz cijelo mu tijelo prođu ledene struje.

- Veliš: s jednim je paripom išla na privor? - upita on Jerka.

- E - odvrati ovaj, ne dižući oko s onog tjesnaca kod zida.

- Jest ono ... pomisli lugar i oko srca uhvati i njega neka bol i tuga ... Jest, jest ... govorio je on sam sebi, neprestano promatrao i šutio.

- Što je ono?! - reče najprvi Ive Šimiterin, opazivši istu crnu hrpu.

- Koje? - upita Jerko.

- Eno, gle - tamo pod zidom.

- Nije ništa - odgovori lugar, kušajući prikriti. Bilo mu je teško.

- Jest nešto - ponovi Ive.

- Ja ne vidim ništa - javi se Ante, gledajući na onu stranu.

- Grm - reče Jerko, gledajući neprestano na cestu.. Lugar je šutio

- Jest ... pomisli lugar i pogleda Jerko.

- Sam Bog zna, što je nema - uzdahne Jerko.

- Sad preko Božje ne možeš nikud. Kako je Njegova sveta odredba, tako će biti.

- E, moj Stevo, teško jednoj materi i ocu.

- Što ćeš. što ćeš, moja brate! što Bog daje, može i uzeti, a naša je slušati i podnositi. A nije njoj, ako Bog da, ništa.

- Aja, moj lugaru! Nikada je više ne ću vidjeti! - reče Jerko i stište oči, da mu suze ne poteku.
- Eno - nastavi on - ono nešto jest! - i zagleda se tamo pod zid.
- Ne će biti - primjeti lugar tiho.
- Jest ... jadan ti sam ...
Što su bliže dolazili, sve je to bilo jasnije.
- Jest. Rekao sam ja - reče Ive.
- Ne će biti.
- Jest! Jadna majko ...

U cijeloj okolici nije bilo nigdje ni žive duše. Čim nastane jesen, dalmatinski čobani otjeraju blago s planine: i taj kraj ostaje do na proljeće pust i prazan. Tako je i sada. S toga im je bilo još teže i neugodnije.

Svi su šutjeli ko stijene.
- Eno ... zausti Jerko, da će nešto reći, no suze mu zagušile glas u grlu.
- Možda nije - reče lugar - Bog zna, što je ono.
- Jest, jest ... žalosna mi je majka ...

Jerko ustavi konje, svi siđu s kola i pođu dalje. On je išao prvi. Noge su mu klecale. Kroz ostale je prolazio strah i duboka sućut.

Kad su se približili, diže se jato gavranova i odleti prema Velebitu.

- Dijete moje! - vrisne Jerko ko dijete ili kao slabašna žena i pane po nakaženom tijelu.

Svima su se oči orosila. Kleki su na tvrdo, hladno kamenje, pokrili lice rukama i molili se Bogu, a kroz kosti im je prolazio strah i grozota.

Jerko je glasno ridao i naricao.

Prizor je bio strahovit. Među kamenjem je ležala Marija, sva izubijana i izmrcvarena, držeći se objeručke oko vrata konja, koji je ležao nešto niže nje. Bila je sva modra i ukočena, po licu izubijana i izderana, te nije ostao ni tračak onoga divnog zdravlja, punoće i ljepote. Oči su i njoj i konju bile ispite, udovi rastrgani i izglodani, utroba provaljena i dijelom pojedena, dijelom razvučena oko lješina. Širio se zagušljiv zadah.

Lugar ustane prvi i obriše oči.

- Ljudi, Božija je volja - reče on tiho - pa nije fajde ...

I Jerko se polagano pridigne. Suze su mu same tekle.

- Hvala Stvoritelju - uzdahne i opet se prigne, da pokupi rastrgane dijelove tijela svoga djeteta. Sav se tresao kao u groznici.

VI.

Kata je oko pol dana bila ko luda. Pustila je maha tuzi i bolu. Napustila je svaku nadu, pa počela mahnitati, lomeći ruke i čupajući kose.

Seljani su k njoj dolazili ko nad mrtvaca. Neke su žene bile neprestano uz nju, da je mire i tješe, pa ubrzo počele i same plakati.

Ona se češće svladala, da poslušna, ne čuju li se bronze. Kad nije ništa primijetila, još je jače zaridala, a nešto iza podne ustala i htjela im poći u susret. Jedva su je ljudi i žene ustavile i odvratile od toga nauma. Sva je shrvana pala na ledinu i tupo buljila preda se, čupkajući travu. Više nije ni plakala ni naricala. Na pitanja nije odgovarala, utjehe je se nisu doimale.

Oko malih popasnih doba dotrči neka žena iz gornjeg sela i sva usplahirena prišapće strini Maši, da ide Jerko i vozi Mariju mrtvu. Ubila je bura i vuci rastrgali ...

Maša obezumi i htjede to prišaptati drugoj, no riječ joj zapane u grlu, a suze obliju lice.

Uto se s druge strane sela oglasi lagani i mukli štropot kola. Kata se trgne, pogleda, zajaukne i poleti prema njima. Žene je uhvate i teškom mukom svladaju.

"Pustite me, do svog groba tužnu,

Pustite me, drvo okresano.

Da isplačem i srce i oči" ...

zabugari Kata i počne trzati, a kad se nije mogla oteti, udari sobom o zemlju i ostane ležeći ko mrtva. Grudi su joj se naglo dizale i spuštale, usta se široko otvorila, a oči zaklopila.

Kola su išla lagano. Bronze su još na Halanu skinuli s konja. U kolima su bili ostanci Marijina tijela, pokriveni Jerkovom kabanicom, a uz kola su išli njih trojica i lugar - svi otkrivene glave. Svijet se je kupio oko kola kao na čudo i cijelo selo proplakalo, na sve strane žene probugarile.

Jerko je stupao uz kola ko drven i bezuman ...

Bez Marije je bila kuća kao pusta pećina, kroz koju se tužno šuljale i vukle Katine tužaljke. Jerko je svaki dan gonio blago u Velebit. Po cijele je dane buljio preda se i molio se Bogu. Jeo je malo, a govorio nije ništa.

Tako i Kata. Čim bi im se pogledi susreli, oblile bi ih teške suze. Kćer im eto - a nu, hvala Bogu, a sin se davno odvrkao pa su onda ko odsječeno drvo, ko izvaljen panj bez žila. Kata je plakala dan i noć.

- Nemoj, Kate, tako! - tješio je Jerko.

- Jadna ti sam do svoga Boga ...

- Nisi jadna ... Neka se vrši Božja volja ... obično je on tješio i bježao iz kuće da je ne gleda.

Jednoga je dana sjedio Jerko kraj ceste i grijao se. Blago se razišlo po guštari i paslo. Oko njega je obilazio zelov i zalajao, čim bi mu koji grm nepovoljno šušnuo. No i taj je lavež bio tmuran i neveseo. I zelov se ja za Marijom rastužio ko razumno stvorenje.

Jerko se bio duboko zanio u teške misli, pa nije ni čuo da se kirijaši približuju, dok nije čakan Ive ustavio konje kraj njega.

- Hvaljen Isus, pobratime! - pozdravi Ive.

- Na vijeke budi! - odvrati Jerko.

- Eto, brate - reče Ive - čuli smo još u Obrovcu ...

- A nu ... prošapće Jerko i slegne ramenima.

- I drugi se kirijaši skupe oko njih, pozdravljajući Jerka.

- Sve mi crni vrag zarazio i deveto koljeno - nastavio je Ive - ako ne bi volio, da sam poginuo ja i obadva mi paripa nego da je tako.

- A nu, ljudi moji. Božija je volja - prozbori Jerko.

- Jadan ti sam, što sam uradio! - uzdahne Luka za sebe, suze ga obliju i priđe bliže k Jerku, obrisavši kradom oči.

Oprosti striče! - reče mu - ja sam kriv. Eto platiću ti sve, što ljudi kažu, da je pravo ...

- Da! - odvrati Jerko - što si ti kriv?! ... Ljudi su ljudima od vjkada davali privor. Pa eto što si ti kriv?!

- Božja je naredba - ponavljao je starac Jerko i stiskivao oči da mu pred ljudima ne bi suze potekle.